

Конкурсна робота

на тему:

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВИХОВАНЦІВ З
МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЛЦЕЇ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ З МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЛІЦЕЇ	
1.1. Особливості вихованців з малозабезпечених сімей.....	8
1.2. Соціально-педагогічний супровід як форма роботи з вихованцями з малозабезпечених сімей у діяльності професійного ліцею.....	11
1.3. Аналіз сучасної практики соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї	14
Висновки до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ З МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЛІЦЕЇ	
2.1. Теоретичне обґрунтування та розробка програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.....	20
2.2. Експериментальне впровадження розробленої програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї	21
2.3. Аналіз результатів впровадження програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.....	24
Висновки до другого розділу.....	26
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29
ДОДАТКИ	31

ВСТУП

Сім'я є прикладом унікального поєднання різнопланових збалансованих характеристик. Саме завдяки здатності до врегулювання вона є найгнучкішим елементом соціальної структури, здатним швидко реагувати на внутрішні та зовнішні впливи [17]. Тому під впливом кризових явищ сім'я опиняється перед низкою проблем економічного, соціального плану.

На рівні з різноманітними проблемами сучасної сім'ї найгострішою виступає її низька матеріальна забезпеченість. Малозабезпеченою сім'єю вважається сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї [8]. У ситуації низької матеріальної забезпеченості у сім'ї знижується здатність задовольняти потреби своїх членів. Причинами низької матеріальної забезпеченості сімей в сучасному суспільстві стають низький рівень оплати за працю, високий рівень безробіття, високі тарифи на житлово-комунальні послуги. Внаслідок цього малозабезпечені сім'ї не в змозі сплачувати послуги охорони здоров'я, освіти, підтримувати соціальні, духовні та матеріальні блага. Як відомо, сім'я виступає провідним чинником соціалізації особистості на макрорівні [4]. Тому, умови, в яких опиняється малозабезпечена сім'я ставлять під загрозу її повноцінне функціонування, унеможливають якісну соціалізацію дітей, реалізацію їх потенційних можливостей, інтелектуального та духовного розвитку.

Неспроможність малозабезпеченої сім'ї підтримати необхідний економічний, соціальний, культурний рівень задоволення життєвих потреб дитини призводить до асоціальної поведінки дітей, конфлікту між батьками та дитиною, що так чи інакше впливає на здатність молодої людини до соціалізації у суспільстві, всебічного розвитку та становлення здорової особистості. У зв'язку з цим, з'являється гостра необхідність надання не тільки матеріальної допомоги даній категорії сімей, а й професійної соціально-педагогічної допомоги молодій людині, яка виховується в малозабезпеченій сім'ї. Вирішити цю проблему покликані спеціалізовані соціальні-педагогічні служби, які функціонують на базі освітніх закладів. За допомогою фахівців, які

входять до складу цих служб, відбувається соціально-педагогічний супровід вихованців з малозабезпечених сімей в освітніх закладах.

Соціально-педагогічний супровід дітей у системі освіти спрямований на створення соціальних умов для задоволення законних інтересів, свобод, реалізації права дитини на освіту, її розвиток і сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам та особам, які їх замінюють [19, с.16].

Дослідженням малозабезпеченої сім'ї та її проблем присвячені роботи С. Байгереевої, В. Гурова, М. Ковалевського, П. Сорокіна, М. Шакурової, Т.Шульги та ін. Питання надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям містяться в роботах І. Зверєвої, П. Павленок, Ж. Петрочко, Е. Холостової, В. Шахрай та ін.

Теоретичні аспекти соціально-педагогічного супроводу дітей та молоді, які виховуються в малозабезпечених сім'ях в рамках освітнього закладу розглядаються в роботах О. Вяткина, Е. Євграфова, Н. Захарової, В. Мартинової, А. Ходосока та ін.

Разом з тим, наявні дослідження, які порушують питання соціально-педагогічного супроводу вихованців освітніх закладів, говорять про те, що увага, перш за все, приділяється соціально-педагогічному супроводу, який відбувається в загальноосвітніх школах, в той час, коли існує й питання соціально-педагогічного супроводу вихованців професійних ліцеїв.

Отже, проблемі соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійних ліцеях на сьогодні приділяється недостатньо уваги, що визначає актуальність, теоретичне і практичне значення проблеми та зумовило вибір теми дослідження **„Соціально-педагогічний супровід вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї”**.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Предмет дослідження: реалізація програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити ефективність програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що розробка програм соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї забезпечить підвищення рівня ефективності процесу соціально-педагогічного супроводу даної категорії у професійному ліцеї.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження було визначено такі **завдання:**

1. На основі аналізу наукової літератури розкрити особливості вихованців з малозабезпечених сімей.

2. Визначити сутність та зміст соціально-педагогічного супроводу як форми роботи з вихованцями з малозабезпеченими сімей у професійному ліцеї.

3. Проаналізувати сучасну практику здійснення соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

4. Науково обґрунтувати та розробити програму соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

5. Упровадити та експериментально перевірити ефективність програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: положення щодо організації соціально-педагогічного супроводу (Е. Євграфова, А. Капська, Н. Мартинова та ін.), особливості та проблеми вихованців з малозабезпечених сімей (Е. Константинова, М. Плоткін та ін.), технології соціально-педагогічного супроводу (І. Дементьєва, Л. Олиференко, Т. Шульга та ін.).

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз наукової літератури, синтез для розкриття особливостей та проблем вихованців з малозабезпечених сімей; порівняння, систематизація, узагальнення, конкретизація для визначення сутності та змісту соціально-педагогічного супроводу як форми роботи з

вихованцями з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї; обґрунтування для розробки програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї; *емпіричні*: анкетування для визначення стану соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей; соціально-педагогічний експеримент; *методи математичної статистики* для обробки, оцінки та інтерпретації результатів дослідження: U-критерій Манна-Уїтні для порівняння контрольної та експериментальної груп за наявністю проблем вихованців з малозабезпечених сімей.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Марківського професійного аграрного ліцею. Загальна вибіркова сукупність вихованців склала 44 респонденти.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що: уперше розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено програму соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, спрямовану на подолання труднощів та набуття нових навичок, покращення наявного стану вихованців; подальшого розвитку набули наукові уявлення про процес соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей; удосконалено зміст, форми й методи соціально-педагогічного супроводу.

Практичне значення дослідження полягає в розробці й упровадженні програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, яка спрямована на подолання труднощів та набуття нових навичок, покращення наявного стану вихованців.

Результати дослідження можуть бути використані у практиці роботи спеціалістів соціально-педагогічних служб та освітніх закладів під час соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (19 найменувань), 5 додатків на 30 сторінках. Робота містить 3 таблиці. Загальний

обсяг роботи – 30 сторінок, з них 26 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ З МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЛЦЕЇ

1.1. Особливості вихованців з малозабезпечених сімей

Несприятливі соціально-економічні умови в суспільстві неминуче впливають на зріст рівня кількості малозабезпечених сімей. Згідно Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» малозабезпечена сім'я – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї [6]. Сімейне неблагополуччя породжує масу проблем у поведінці дітей, їх розвитку, способі життя і призводить до порушення ціннісних орієнтацій. Отже, малозабезпеченість сім'ї має безпосередній вплив на особистість дитини, яка виховується в ній, саме тому вихованці з таких сімей набувають специфічних особливостей, розгляд яких дозволить більш детально зрозуміти їхні особистісні характеристики.

Однією з особливостей вихованців з малозабезпечених сімей є те, що вони перебувають в ситуаціях, де переважає напружена і тривожна обстановка, порушується нормальний розвиток почуттів, вони не відчують почуття любові до себе, а отже, і самі не мають можливості його проявляти. В таких ситуаціях молода людина намагається сама змінити свій душевний стан (гризе нігті, метушиться, боїться темряви, можуть снитися кошмари, вона ненавидить людей, які її оточують, поводить себе агресивно)[16, с. 57].

У багатьох джерелах наводяться докази того, що з вихованців із малозабезпечених сімей частіше виростають малоосвічені, неактивні і нетовариські дорослі, в меншій мірі здатні витримувати ризик і тиск конкурентного суспільства. Так, молоді люди, які виховуються в малозабезпечених сім'ях (на відміну від сімей із середнім і високим достатком)

більше хворіють і пропускають учбові заняття, страждають проблемами емоційного і поведінкового характеру. Наприклад, ознаки поганої поведінки і відсутність емоційного контролю виявляють 13,1% малозабезпечених дітей в порівнянні з 9,3% однолітків із сімей з достатком у 2 рази більше і 5,0% - з сімей із заробітком в 4 рази вище [1].

Характерною особливістю вихованців з малозабезпечених сімей є й те, що вони порівняно з однолітками з більш забезпечених сімей частіше демонструють занижену самооцінку, їм притаманні неадекватні уявлення про власну значимість, образа, пригніченість і почуття власної неповноцінності. Дитина з малозабезпеченої сім'ї частіше виявляється об'єктом морально-психологічного тиску з боку дітей з благополучних сімей, що веде до формування почуття невпевненості, а нерідко і озлобленості, агресивності. У таких дітей можуть не сформуватися альтруїстичні і гуманістичні якості, риси, без яких неможливе створення вже власної благополучної сімейної обстановки. Формування особистості дитини ще більш ускладнюється в тому випадку, якщо він був свідком або учасником всіх сімейних конфліктів і скандалів, які були наслідком критичного матеріального стану в сім'ї. Подібне положення ускладнює соціальну адаптацію, породжує тривожність і песимізм, невпевненість у собі, сором через свою малозабезпеченість, більш гостре відчуття глузування з боку однолітків.

Розглядаючи особливі характеристики, що притаманні вихованцям з малозабезпечених сімей, можна окреслити основні специфічні особливості цієї категорії:

- невміння спілкуватися з людьми, труднощі встановлення контактів з дорослими і однолітками, відчуженість і недовіра до людей, відстороненість від них;
- порушення в розвитку почуттів, що не дозволяють розуміти інших, приймати їх, опора лише на свої бажання і почуття;
- низький рівень соціального інтелекту, що заважає розуміти суспільні норми, правила, необхідність відповідати їм;

- споживча психологія у відносинах до близьких, держави, суспільству;
- невпевненість в собі, низька самооцінка, відсутність постійних друзів і підтримки з їхнього боку;
- несформованість вольової сфери, відсутність цілеспрямованості, спрямованої на майбутнє життя;
- несформованість життєвих планів, життєвих цінностей, потреба в задоволенні тільки найбільш нагальних потреб;
- низька соціальна активність, бажання бути непомітним, не привертати до себе уваги;
- схильність до саморуйнівної поведінки[16, с. 68 – 69].

Важливо зазначити й те, що обрана категорія – вихованці з малозабезпечених сімей, які навчаються у професійних ліцеях, це молоді люди віком від 15 до 17 років. Вони переживають юнацтво та пов'язані з цим періодом особливі проблеми й переживання, стоять на порозі самостійного життя, до якого вони не вважають себе готовими. З одного боку, вони хочуть жити самостійно, окремо, бути незалежними ні від кого, з іншого – бояться цієї самостійності, в тому числі й через те, що вони є свідкам матеріальної незабезпеченості батьків, та тих наслідків, які несе у собі малозабезпеченість та розуміють, що без підтримки батьків їм не вижити, а на неї вони розраховувати не можуть. Ця подвійність почуттів і бажань призводить до незадоволеності своїм життям і собою[16, с. 69].

Отже, аналіз особливостей вихованців з малозабезпечених сімей виявив наявність цілої низки проблем, які виникають через низьку матеріальну забезпеченість сімей в яких виховується дитина. Це свідчить про необхідність надання не тільки економічної допомоги малозабезпеченим сім'ям, а, перш за все, спеціалізованої допомоги даній категорії дітей в рамках освітнього закладу для покращення емоційного, поведінкового стану вихованців.

1.2. Соціально-педагогічний супровід як форма роботи з вихованцями з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї

В останнє десятиліття активно розвивається і впроваджується в соціально-педагогічну практику особливий процес, який у різних джерелах отримав назву «підтримка» або «супровід», який в даний час активно застосовується в сфері сімейних відносин [5, с. 34].

Супроводження (супровід) – це специфічний вид діяльності людини, що складається в проходженні поруч з кимось або чимось і наданні необхідної допомоги [15, с.46]. Супровід передбачає розвиток ресурсів і розширення можливостей сім'ї та дитини у вирішенні виникаючих проблем. Супроводжувати - не означає вирішувати завжди за сім'ю її проблеми. Це означає створити умови які спонукають членів сім'ї до самостійного і відповідального рішення своїх проблем і подолання виникаючих труднощів [3, с. 34 – 35].

В свою чергу, соціально-педагогічний супровід — це соціальна реабілітація, адаптація та соціалізація дітей, надання різного виду соціальних послуг учням та їхнім сім'ям [14, с. 18]. Це процес, який містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, що допомагають людині зрозуміти життєву ситуацію, яка виникає і забезпечують його саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається [3, с. 35].

Можна виділити три групи цілей соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпеченої сім'ї.

Ідеальна мета - створення сприятливих умов для виховання, навчання і розвитку дитини, її соціального становлення. Ідеальна мета конкретизується в цілі для конкретної сім'ї - успішне рішення проблеми або проблем сім'ї, досягнення наміченого результату на певному етапі її супроводу. Процесуальною метою є відбір таких соціально-педагогічних і педагогічних засобів, що відбивають актуальні потреби сім'ї та її можливості, які забезпечують успішність вирішення проблем дитини [13, с. 3 – 8].

Виділяють такі рівні соціально-педагогічного супроводу молоді людини:

- загальний соціально-педагогічний супровід життєдіяльності, що представляє собою загальну організацію соціально-педагогічної взаємодії конкретної молоді людини з оточуючими його людьми, стимулювання реалізації ним основних функцій, що визначають його статус і роль в соціумі, а також потреби соціалізації;
- спрямований супровід, що виникає при необхідності вирішення приватних проблем, труднощів в процесі реалізації соціальної ролі на даному етапі, наприклад, навчання в ліцеї, його адаптації та самореалізації;
- соціально-педагогічний супровід конкретної дитини в ситуації розвитку при виникненні у неї проблем і труднощів, які він не може вирішити самостійно [7, с.6].

При соціально-педагогічному супроводі вихованців з малозабезпеченої сім'ї особливо виділяється функція соціального захисту дітей. Сутність функції соціального захисту соціально-педагогічного супроводу дитини полягає у створенні оптимальних умов для існування і розвитку дитини з метою реалізації кожною дитиною свого внутрішнього потенціалу для саморозвитку, самоактивізації; організації співпраці із середовищем формування дитини; організації захисту дітей, які опинилися в особливо скрутному становищі; організації захисту прав дітей[3, с. 39 – 41].

Успішність реалізації соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпеченої сім'ї залежить від того, як враховуються суб'єктами супроводу принципи, тобто основні положення, якими необхідно керуватися, взаємодіючи з дитиною та її сім'єю.

Виходячи з вищевикладеного, принципи соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей наступні: гуманістичної спрямованості супроводу; варіативності, гнучкості та мобільності при організації соціально-педагогічного супроводу; регулювання взаємодії сім'ї,

дітей з оточуючими людьми, соціумом; забезпечення суб'єктної позиції супроводжуваних і супроводжуваних; оптимістичній стратегії; безперервності, системності та наступності супроводу; взаємодії всіх суб'єктів соціально-педагогічного супроводу [3, с. 45 – 46].

Важливим етапом проведення соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей є оцінка потреб дитини [11, с. 13]. Оцінка потреб – це гнучкий процес збору, узагальнення та аналізу інформації щодо стану молодої людини з метою визначення необхідних видів та обсягів послуг, їх впливу в ході подолання складних життєвих обставин, у яких він опинився. Зокрема, оцінка потреб допомагає визначити: потреби дитини та здатність батьків їх задовольняти; складні життєві обставини, які клієнт не може подолати самостійно; межі втручання фахівців; перелік необхідних послуг; коло спеціалістів для соціально-педагогічного супроводу сім'ї та молодої людини [11, с. 17].

Оцінка потреб проводиться для того, щоб мати вичерпану інформацію щодо рівня задоволення потреб дитини, картину її життєвих обставин та у правильному напрямі скерувати процес визначення необхідного типу втручання. Виділяють два рівні оцінки потреб: первинний рівень – початкова оцінка; вторинний рівень – комплексна оцінка. Оцінка потреб дитини і сім'ї розглядається як дії зі збору, обробки, систематизації, аналізу, узагальнення та порівняння даних за певними стандартами, моделями [11, с. 13].

Таким чином, соціально-педагогічний супровід спрямований, перш за все на підтримку молодої людини в побудові ним своїх соціальних відносин, на навчання новим моделям взаємодії з собою і світом, на подолання труднощів соціалізації та передбачає створення умов для актуалізації та вирішення проблем дитини, спрямований на захист прав дитини і надання допомоги у вирішенні його індивідуальних проблем, забезпечення базових потреб дитини.

1.3. Аналіз сучасної практики соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї

Сучасна практика соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей розглядається на трьох рівнях: державному, регіональному та локальному.

Державний рівень представлений нормативно-правовими актами, які регулюють організацію та діяльність фахівців, які проводять соціально-педагогічний супровід вихованців з малозабезпечених сімей. До таких законодавчих актів належать не тільки ті документи, які розкривають порядок супроводу малозабезпечених сімей та дітей, що в них виховуються, а й документи, які розкривають основи надання матеріальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, нормативно-правові акти, в яких містяться головні засади щодо захисту прав дитини, методики оцінки потреб молодої людини, яка виховується в малозабезпеченій сім'ї тощо. Так, у Наказі № 450 від 09.07.2014 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах» містяться акти оцінки потреб дитини, які є основними засадами організації соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей.

Регіональний рівень передбачає реалізацію нормативно-правових актів, що розробляються на державному рівні з урахуванням специфіки та особливостей окремої території, де реалізується той чи інший закон, наказ, порядок. Регіональний рівень повинен приймати до уваги ті соціальні проблеми та їх особливості, які виникають в населення в рамках певної області. Варто зазначити, що нами розглядається Луганська область, яка в світі останніх подій, має свою особливу специфіку, а саме наявність внутрішньо переміщених осіб, які вимушені покидати свої домівки, роботу, а тому стають більш вразливими, втрачають економічну незалежність та особливо гостро потребують допомоги. Ця категорія, з незалежних від неї причин, потрапляє до малозабезпеченої

групи населення та поряд з основними проблемами малозабезпеченості, має додаткові, наприклад, потребу у житлі.

Беручи до уваги тему дослідження, локальний рівень представлений освітнім закладом – Марківським професійним аграрним ліцеєм та соціально-педагогічним супроводом вихованців з малозабезпечених сімей, які навчаються в цій установі. У закладі навчається 133 вихованця, з яких одна третина (44 молоді людини) є вихованцями з малозабезпечених сімей, що й обумовило вибір закладу.

Здійснюючи соціально-педагогічний супровід вихованців з малозабезпечених сімей, Марківський професійний аграрний ліцей (далі – ліцей) співпрацює з Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальним центром соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та Управлінням соціального захисту населення Марківської районної державної адміністрації Луганської області. Ця взаємодія сприяє більш ефективному соціально-педагогічному супроводу вихованців з малозабезпечених сімей.

Молоді люди, які навчаються в ліцеї, отримують матеріальну допомогу, соціальні стипендії. Спеціалісти ліцею також проводять різнопланову роботу з вихованцями з малозабезпечених сімей, яка має на меті: соціальний захист прав вихованців; соціальну підтримку вихованців, надання допомоги в подоланні труднощів у процесі їх особистісного зростання, проведення заходів щодо нормалізації їх соціального життя, створення умов для їх соціального розвитку та формування; профілактику негативних наслідків.

Однак, незважаючи на те, що вихованцям з малозабезпечених сімей, які навчаються у ліцеї надається спеціалізована допомога різних напрямів, простежується необхідність виявлення у них додаткових труднощів, які, як зазначалося вище, пов'язані з їхньою поведінкою та емоціями. Відповідно, нами було виокремлено емоційно-поведінковий критерій. Емоційний компонент критерію охоплює комбінацію наступних показників: напруження, хвилювання, занепокоєння, страх, безпорадність, розгубленість,

роздратованість тощо. Поведінковий компонент критерію, пов'язаний із реакціями пригнічення, а саме: труднощами із зосередженістю, пасивністю, несамостійністю, мрійливістю, безсиллям перед труднощами та збудженням нервових імпульсів (агресивність, нездатність переносити ситуацію очікування, раптова бурхлива діяльність, різка манера поведінки тощо) [10, с.46].

Для виявлення зазначених труднощів у вихованців з малозабезпечених сімей, які навчаються у ліцеї, нами було проведено анкету «Сильні сторони і труднощі» (*Додаток 1*). Анкета спрямована на визначення емоційного і поведінкового розвитку дитини. Вона допомагає визначити, чи має молода людина значні емоційні та поведінкові проблеми і який характер цих проблем. Особливістю анкети є акцент на сильних сторонах емоційного і поведінкового розвитку дитини. Анкета є важливим додатковим інструментом для проведення комплексної оцінки й оцінки результату (впливу). Анкета складається із 25 пунктів/тверджень, які відповідають різним емоціям чи типам поведінки дитини. 25 пунктів анкети об'єднуються у 5 шкал (просоціальна шкала, шкала гіперактивності, шкала емоційних симптомів, шкала поведінкових проблем і шкала проблем з однолітками) [11, с.112 – 113].

У дослідженні приймало участь 44 вихованця з малозабезпечених сімей віком від 15 до 17 років з 8 академічних груп. Загальну сукупність було розподілено на контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи. ЕГ склали 23 вихованця з 4 академічних груп, КГ – 21 вихованець також з 4 академічних груп.

Для порівняння досліджуваних показників у ЕГ та КГ був використаний U-критерій Манна-Уїтні. Вибір зазначеного критерію обумовлений тим, що він дозволяє виявляти відмінності між малими вибірками при збереженні об'єктивних статистичних даних показників тієї чи іншої ознаки. За результатами статистичної обробки даних анкетування істотної різниці між КГ та ЕГ не виявлено (*Додаток 2*, табл. 2.1). Отже, в обох групах наявні однакові проблеми. Так, за шкалою, яка визначає проблеми просоціальної поведінки

виявлені труднощі у 30% вихованців з експериментальної групи та 28% з контрольної.

Просоціальна поведінка людини – це спосіб взаємодії в соціально важливій для людини групі. Виявлені проблеми з просоціальною поведінкою мають негативні наслідки, які проявляються в труднощах у міжособистісних стосунках, у взаємодії в соціальних групах, спілкуванні й спільній діяльності вихованця з оточуючими [12, с.165].

Проведене дослідження виявило проблеми поведінкового характеру як в контрольній (38%), так і в експериментальній групі (35%). Як зазначалось вище, проблеми поведінки тягнуть за собою тривожність, агресивність, пасивність, несаможиттєвість, безсилля перед труднощами, гіперактивність, тощо.

Під час статистичної обробки також були виявлені проблеми з гіперактивністю молодих людей у експериментальній групі (30%) та контрольній групі (33%), які насамперед пов'язані з проблемами поведінкового характеру. Проблеми з однолітками наявні в вихованців з контрольної групи (38%) та з експериментальної (35%). Ці проблеми сприяють негативним переживанням серед вихованців, адже спілкування з однолітками в юнацькому віці є однією з головних цінностей для молодої людини.

Усі наведені дані представлено у табл. 2.1 *Додатку 2* наукової роботи.

Отже, проведене на констатувальному етапі дослідження виявило у вихованців з малозабезпечених сімей наявність труднощів пов'язаних з їхньою поведінкою та емоціями, що й зумовило необхідність розробки комплексної програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї з метою вирішення цих проблем, що буде розглянуто у наступному розділі нашого дослідження.

Висновки до першого розділу

Кризові стани в країні призводять до збільшення кількості малозабезпечених сімей. Найбільш вразливими в цій ситуації виявляються вихованці з цих сімей, які стикаючись з труднощами та негативними наслідками малозабезпеченості, перебувають в напруженому та стресовому стані, що тягне за собою цілу низку негативних проявів в їх життєдіяльності.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити характерні особливості вихованців з малозабезпечених сімей, які проявляються в апатичності, тривожності, агресивності, заниженій самооцінці, невпевненості у власних здібностях. Вихованці з малозабезпечених сімей частіше позбавлені цілеспрямованості, віри у майбутнє, вони не вміють налагоджувати контакт та спілкуватися з однолітками, відчужуються від них та замикаються у собі. Отже, вихованці з малозабезпечених сімей зазвичай більш вразливі перед труднощами емоційного, поведінкового характеру та неспроможні протистояти цим труднощам.

Визначені труднощі цієї категорії виявляють необхідність надання спеціалізованої допомоги вихованцям з малозабезпечених сімей, яка реалізується через їх соціально-педагогічний супровід. Соціально-педагогічний супровід вихованців з малозабезпечених сімей виступає в якості процесу, який містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, що допомагають молодій людині зрозуміти життєву ситуацію, яка виникає і забезпечують її саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається. Метою соціально-педагогічного супроводу цієї категорії полягає у створення сприятливих умов для виховання, навчання і розвитку молодого людини, її соціального становлення.

Аналіз сучасної практики соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей був проведений за допомогою розгляду трьох рівнів: державного, регіонального та локального. Державний рівень містить у собі нормативно-правові акти, що стосуються організації, реалізації та проведення

соціально-педагогічного супроводу цієї категорії. Регіональний рівень представлений реалізацією наявних нормативно-правових актів, що стосуються соціально-педагогічного супроводу, з урахуванням особливостей та специфіки окремого району де вони використовуються.

Локальний рівень розкрито на прикладі Марківського професійного аграрного ліцею. В ліцеї проводиться соціально-педагогічний супровід вихованців з малозабезпечених сімей, за допомогою якого надається увесь спектр необхідних послуг цій категорії. Однак, як показали дослідження, вихованці з малозабезпечених сімей мають додаткові труднощі, які пов'язані з їхньою поведінкою та емоціями. З цією метою було виокремлено емоційно-поведінковий критерій. За допомогою анкетування виявлено наступні труднощі та проблеми у вихованців з малозабезпечених сімей: поведінкові проблеми (35%), гіперактивність (30%), проблеми з однолітками (35%) та просоціальною поведінкою (30%).

РОЗДІЛ 2

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ З МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СІМЕЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ ЛІЦЕЇ

2.1. Теоретичне обґрунтування та розробка програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї

Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, які були розглянуті в першому розділі та пов'язані з розкриттям особливостей вихованців з малозабезпечених сімей, специфікою соціально-педагогічного супроводу як форми роботи з вихованцями з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, аналізом сучасної практики соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, послужили основою для розробки Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Програма – це упорядкована послідовність дій, спрямована на досягнення заздалегідь визначеної цілі [18, с. 19]. Розроблена нами Програма соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї (далі – Програма) спрямована, на вихованців з малозабезпечених сімей – молодих людей віком від 15 до 17 років.

Мета програми полягає в подоланні у вихованців з малозабезпечених сімей проблем емоційно-поведінкового характеру та вироблення у них навичок ефективного вирішення цих труднощів у подальшому.

Завдання програми: 1. Мінімізація проблем емоційно-поведінкового характеру серед вихованців з малозабезпечених сімей. 2. Корекція їхнього емоційного стану, негативних поведінкових проявів. 3. Формування та розвиток навичок ефективного вирішення проблем емоційно-поведінкового характеру для попередження їх виникнення у майбутньому.

Суб'єктами програми виступають заступник директора з навчально-виховної роботи, методист, викладачі та волонтери ліцею.

Зміст програми відповідає означеним завданням та включає у себе: мінімізацію чинників, які спричиняють появу емоційно-поведінкових проблем та труднощів у вихованців з малозабезпечених сімей; корекцію поведінки учасників програми, соціально-педагогічну профілактику негативних проявів емоційно-поведінкового характеру; формування та розвиток навичок ефективного подолання емоційно-поведінкових проблем та труднощів.

Очікуваний результат Програми в більшості відображає її мету та полягає у зниженні рівня проблем та труднощів емоційно-поведінкового характеру у вихованців з малозабезпечених сімей, формування та розвиток навичок ефективного подолання цих проблем, попередження їх появи у майбутньому.

Отже, Програма соціально-педагогічного супроводу забезпечує покращення стану вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, поліпшення та мінімізацію наявних у них труднощів та сприяє формуванню й розвитку навичок попередження цих проблем та труднощів.

2.2. Експериментальне впровадження розробленої програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї

Розроблена програма соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї була впроваджена у Марківському професійному аграрному ліцеї у період з вересня по жовтень 2016 року. Впровадження програми здійснювалася поетапно.

Перший етап – підготовчий, який передбачав вирішення організаційних питань з реалізації Програми та підготовку фахівців ліцею до проведення програмних занять. На цьому етапі були вирішені питання, які стосувались часу проведення занять й створений відповідний календарний план-графік. Також під час підготовчого етапу були проведені бесіди із заступником директора з

навчально-виховної роботи, методистом, викладачами та волонтерами ліцею, надано необхідну інформацію про Програму, її складові. Виконавцям Програми було надано методичні посібники, пам'ятки, які розкривали технології проведення занять та методів роботи, що використовувались під час реалізації програми. Особливу роботу було проведено з волонтерами ліцею, яким були надані інформаційні листки та проведені лекції щодо специфіки соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей.

На підготовчому етапі з вихованцями з малозабезпечених сімей проведено первинну діагностику, яка передбачала збір виявлення проблем емоційно-поведінкового характеру. Первинне діагностування дозволило нам комплексно дослідити проблеми, результати якого були представлені у пункті 1.3.

Результати констатувального етапу експерименту склали основу для проведення наступного кроку – основного етапу. Цей етап передбачав безпосередню реалізацію Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Так, розроблена Програма складається з комплексу занять, загальна кількість яких – 10, тривалість одного заняття – 45 хв. Зміст занять представлено у *Додатку 5*.

Заняття реалізовувались за допомогою різних методів роботи, а саме вправ, проблемних ситуацій, інформаційних повідомлень, релаксаційних комплексів, мозкових штурмів та рольових ігор, які були спрямовані на: покращення та корекцію поведінки вихованців; мінімізацію проблем просоціальної поведінки; формування та навчання вихованців вправ з саморегуляції для зменшення гіперактивності; формування навичок ефективного спілкування; розвиток та формування навичок самостійного вирішення виникаючих проблем та труднощів.

Методи роботи, які були використані на заняттях мали виховний, корекційний, навчальний, розвивальний, профілактичний, консультативний, соціально-перетворювальний характер.

У Програму було включені елементи методичних розробок (І. Гуменюк, К. Золотарьова, О. Коваль, С. Салюк), навчальних, соціально-перетворювальних та корекційно-розвивальних вправ (Н. Ковальська, В. Лісцин, А. Лідерс, Н. Сиско, Н. Шелеп'юк), ігрових методик та вправ (Л. Анн, М. Виноградська-Бондар, М. Кипнис, Л. Писарчук, О. Рушак, Е. Трошихина).

Навчально-тематичний план проведення занять Програми міститься у Додатку 3. Календарний план проведення занять Програми виглядає так (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Календарний план проведення занять Програми

№	Час проведення		Кількість занять	Тривалість одного заняття / загальна тривалість на тиждень у хв.
1.	Вересень	1-й тиждень місяця	2	45 / 90
		2-й тиждень місяця	2	45 / 90
		3-й тиждень місяця	2	45 / 90
		4-й тиждень місяця	2	45 / 90
2.	Жовтень	1-й тиждень місяця	2	45 / 90

Отже, упровадження Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї здійснювалося поетапно. На підготовчому етапі була проведена робота з підготовки фахівців та волонтерів ліцею до здійснення Програми, вирішено організаційні питання, здійснено первинне діагностування щодо виявлення емоційно-поведінкових проблем у вихованців з малозабезпечених сімей. На основному етапі Програму соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї було реалізовано.

У цілому, упровадження Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї дозволило отримати очікуваний нами результат – зниження рівня проблем та труднощів емоційно-

поведінкового характеру у вихованців з малозабезпечених сімей, формування та розвиток навичок ефективного подолання цих проблем, попередження їх появи у майбутньому.

2.3. Аналіз результатів впровадження програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї

Упровадження Програми мало на меті проведення ще одного етапу, а саме заключного, на якому було здійснено аналіз отриманих даних за допомогою повторного проведення анкетування «Сильні сторони і труднощі» з використанням методу математичної обробки – U-критерію Манна-Уїтні.

Підсумкова діагностика проводилася у КГ та ЕГ. Відповідно, ЕГ піддавалась експериментальному впливу, тобто приймала участь у заняттях Програми. З КГ суб'єкти здійснювали соціально-педагогічний супровід у звичному режимі. Нами були порівнянні показники контрольної групи до і після експерименту й було виявлено, що вони статистично не значущі (табл. 2.2)

Проведене порівняння первинних та підсумкових результатів діагностики в експериментальній групі показало істотні зміни (табл. 2.3).

Зокрема, простежуються значні статистичні відмінності між первинним та підсумковими результатами в ЕГ, так, за шкалою просоціальної поведінки показники знизились на 17%, за шкалою поведінки на 25%, проблеми з однолітками на 21% та зниження гіперактивності на 9%, що підтверджує значну ефективність розробленої програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

Таблиця 2.2

Порівняння показників за шкалами проблем у КГ

Вид діагностики	Шкала проблем			
	Просоціальна поведінка	Гіперактивність	Поведінка	Однолітки
Первинна діагностика	28%	33%	38%	38%
Підсумкова діагностика	29%	33%	37%	38%
U _{емп} = 12 (p>0,05) - відмінності між первинними та підсумковими показниками у КГ статистично не значущі.				

Таблиця 2.3

Порівняння показників за шкалами проблем у ЕГ

Вид діагностики	Шкала проблем			
	Просоціальна поведінка	Гіперактивність	Поведінка	Однолітки
Первинна діагностика	30%	30%	35%	35%
Підсумкова діагностика	13%	21%	10%	14%
U _{емп} = 0 (p<0,05) - відмінності між первинними та підсумковими показниками у ЕГ статистично значущі.				

Як бачимо, первинна діагностика не виявила статистичної значимості між показникам ЕГ та КГ, а під час підсумкової діагностики вищезазначені показники мають істотну відмінність (Додаток 4, табл. 4.1), що також свідчить про ефективність впровадженої Програми.

Результати підсумкової діагностики в експериментальній групі виявляють: 1) зниження кількості проблем пов'язаних із спілкуванням з однолітками на 21%; 2) мінімізацію поведінкових проблем на 25%; 3) покращення просоціальної поведінки вихованців на 17%.

Таким чином, отримані результати свідчать про ефективність розробленої Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей.

Висновки до другого розділу

Розробка та впровадження програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей дала можливість зробити наступні висновки:

1. Розроблена Програма має на меті пом'якшення виявлених проблем емоційно-поведінкового характеру у вихованців професійного ліцею та вироблення ефективних навичок для подолання цих труднощів у подальшому. Вона включає у себе підготовчий, основний та заключний етапи. Підготовчий етап мав на меті вирішення організаційних питань, налагодження контакту з фахівцям та волонтерами ліцею, окреслення методів, форм роботи за Програмою, проведення первинної діагностики. На основному етапі відбувалась реалізація Програми соціально-педагогічного супроводу. Був проведений комплекс занять, на яких використовувались вправи, проблемні ситуації, мозкові штурми, інформаційні повідомлення, рольові ігри, які мали виховний, корекційний, навчальний, розвивальний, профілактичний, консультативний, соціально-перетворювальний характер. Заключний етап мав на меті проведення підсумкової, контрольної діагностики результатів реалізованої Програми, які дали можливість виявити її ефективність.

2. Аналіз розробленої та впровадженої Програми виявив покращення стану вихованців та виявлення зниження рівня проблем емоційно-поведінкового характеру за шкалами просоціальної поведінки (на 17%), гіперактивності (на 9%), проблем з однолітками (на 21%) та поведінкою (на 25%). Таким чином, отримані результати дають можливість дійти висновку про ефективність розробленої програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети, результати теоретичного та експериментального дослідження дозволили реалізувати основні завдання й дали змогу сформулювати наступні *висновки*:

1. За допомогою аналізу наукової літератури були виявлені особливості вихованців з малозабезпечених сімей, які проявляються у невмінні спілкуватися з людьми, труднощах встановлення контактів з дорослими і однолітками, відчуженості і недовірі до людей, відстороненість від них; порушенні в розвитку почуттів, опорі лише на свої бажання і почуття; низькому рівні соціального інтелекту; споживчій психології у відносинах до близьких, держави, суспільства; невпевненості в собі, низькій самооцінці, відсутності постійних друзів і підтримки з їхнього боку; не сформованості вольової сфери, відсутності цілеспрямованості, спрямованої на майбутнє життя; не сформованості життєвих планів, цінностей, потребі в задоволенні тільки найбільш нагальних потреб; низькій соціальній активності, бажанні бути непомітним, не привертати до себе уваги; схильності до саморуїнливої поведінки.

2. Соціально-педагогічний супровід – процес, який містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, що допомагають людині зрозуміти життєву ситуацію, яка виникає і забезпечують його саморозвиток на основі рефлексії того, що відбувається. Метою соціально-педагогічного супроводу є створення сприятливих умов для виховання, навчання і розвитку дитини, її соціального становлення. Під час соціально-педагогічного супроводу вихованцям надається цілий комплекс послуг, які реалізуються через практичні, соціальні, правові, психолого-педагогічні, економічні, медико-екологічні заходи.

3. Аналіз сучасної практики соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей був здійснений на державному, регіональному та локальному рівнях. Державний рівень представлений нормативно-правовими та законодавчими актами. На регіональному рівні реалізація цих документів здійснюється з урахуванням особливостей регіону, де

вони впроваджуються. Локальний рівень розкрито на прикладі Марківського професійного аграрного ліцею, в якому проводиться соціально-педагогічний супровід цієї категорії. Незважаючи на те, що ліцеєм надається допомога вихованцям з малозабезпечених сімей, нами було виявлено додаткові труднощі та виділений емоційно-поведінковий критерій.

4. Виявлені труднощі потребували особливої уваги та вирішення. Для цього була розроблена Програма соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, яка мала на меті вирішення виявлених проблем у цієї категорії.

5. Реалізація Програми була здійснена поетапно. Підготовчий етап мав на увазі вирішення організаційних питань та налагодження взаємодії з фахівцями та волонтерами ліцею. На підготовчому етапі було проведено первинну діагностику стану вихованців та наявних у них проблем, пов'язаних з емоціями та поведінкою. Під час основного етапу реалізовано Програму соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї, яка вирішувала наступні питання: мінімізація проблем емоційно-поведінкового характеру; корекція наявного проблемного стану серед вихованців та покращення їхнього емоційного стану; сприяння формуванню та розвитку навичок ефективного вирішення проблем емоційно-поведінкового характеру для попередження їх виникнення у майбутньому. На заключному етапі було здійснено підсумкову діагностику, результати якої показали зниження показників в ЕГ за такими шкалами: просоціальна поведінка (на 17%), проблеми з однолітками (на 21%), проблеми з поведінкою (на 25%) та гіперактивність (на 9%). Отримані результати свідчать про ефективність розробленої Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The health and well-being of children: A portrait of States and the Nation, 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.mchb.hrsa.gov/thechild/index.htm>>
2. Байбородова Л.В., Золотарева А.В., Серебренников Л.Н. Дополнительное образование детей как система психолого-педагогического сопровождения развития ребенка: монография.
3. Байбородова, Л.В., Лебедева, Т.С., Тарханова, И.Ю. Социально-педагогическое сопровождение проблемных семей: учебное пособие. — Ярославль: РИО ЯГПУ, Изд-во «Канцлер», 2015.— 183 с.
4. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навч. посіб. – К., 2003. – 134 с.
5. Виховання і педагогічна підтримка дітей в освіті: матеріали Всерос. конф. (Зеленоград, жовтень. 1995 р.) / Под ред. О. С. Газмана. — М.: УВЦ «Інноватор», 1996. — 72 с.
6. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>>
7. Мардахаев, Л. В. Социально-педагогическое сопровождение и поддержка человека в жизненной ситуации // Педагогическое образование и наука. — 2010. —№ 6. — С. 4–11.
8. Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://old.minjust.gov.ua/11522>>
9. Наказ «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0471-08>>
10. Омельченко Я. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Я. Омельченко, З. Кісарчук. – К.: Шк. світ, 2008. – 112 с.

11. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. Авт.: І. Д. Зверєва, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський, Ж. В. Петрочко, І. Саммон. – К.: Держсоцслужба, 2007. —144 с.

12. Просоціальна поведінка як психологічна категорія теоретичного аналізу/ І. Мельник// Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ». – 2014.-№4. – С.165

13. Рожков М.И. Сопровождение детей и молодежи как компонент социально-педагогической деятельности //Психологическое и социально-педагогическое сопровождение детей и молодежи: материалы международной научной конференции: В 2-х т. — Т.1. —Ярославль, 2005. — 347 с.

14. Словник соціального педагога/ [ред.-упоряд. В. В. Волканова]. — Білгород-Дністровський. — 57 с.

15. Сопровождение как педагогическая деятельность/ Н.О. Яковлева //Вестник ЮУрГУ. – 2012.–№4.– С.46-47

16. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска : учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. Я. Олиференко, Т.И.Шульга, И.Ф.Дементьева. — 3-е изд., испр. и доп. — М.: Издательский центр «Академия», 2008. — 256 с.

17. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: запитання та відповіді. Методичний посібник. – К.: 2006. – 93 с.

18. Соціальні результати державних програм: теоретико- методологічні та прикладні аспекти оцінювання : [монографія]/ за ред. Е. М. Лібанової. – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – 312 с.

19. Соціально-педагогічний супровід сімей, які опинились у складних життєвих / Н.М.Захарова// Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 3. – С 15-18.

АНКЕТА
“СИЛЬНІ СТОРОНИ І ТРУДНОЩІ”
для дітей віком від 11 до 17 років

(Заповнюється дитиною)

Шановний друже!

Будь ласка, уважно прочитайте анкету. Навпроти кожного з пунктів поставте галочку у квадратику, який, на Вашу думку, найбільше підходить. Ви нам дуже допоможете, якщо поставите галочку навпроти всіх визначень. Будь ласка, дайте відповіді на основі Ваших почуттів / переживань протягом останніх 6 місяців.

Ваше ім'я, прізвище _____

Ваш вік _____

	Неправда	Правда до певної міри	Правда
Я намагаюся сподобатися людям. Мені не байдужі їхні почуття	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я часто неспокійний, я не можу довго всидіти тихо	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
У мене часто болить голова, шлунок, чи мене нудить	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я зазвичай ділюся з іншими (їжа, іграшки, ручки тощо)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я часто буваю злим і втрачаю контроль	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я зазвичай проводжу час на самоті. Я загалом бавлюсь наодинці	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я загалом слухняний, роблю, що просять дорослі	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я багато переживаю	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я допомагаю, якщо хтось вдарився, засмучений або почуввається хворим	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я постійно йорзаю	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

У мене є один або більше хороших друзів	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я часто б'юся. Я можу примусити інших людей робити, що я хочу	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я часто почуваюся нещасливим, плачу	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я загалом подобаюся одноліткам	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я легко відволікаюся, мені важко зосередитися	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я нервую в нових ситуаціях, легко втрачаю впевненість у собі	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я добре ставлюся до молодших дітей	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Мене часто обвинувачують у брехні чи хитрості	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Інші діти чи молоді люди безпідставно обвинувачують чи залякують мене	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я часто допомагаю іншим (батькам, вчителям, іншим дітям)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я думаю перед тим як щось робити	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я беру речі, які мені не належать, із дому, школи чи деінде	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я краще знаходжу спільну мову з дорослими, ніж з однолітками	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
В мене багато страхів, я легко лякаюся	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Я завершую те, що починаю. Я уважний	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Підпис _____

Дата _____

Дуже дякуємо за Вашу допомогу!

Таблиця 2.1

Порівняння показників проблем в КГ та ЕГ

№ п/п	Шкала проблем	Кількість вихованців у відсотковому співвідношенні КГ	Кількість вихованців у відсотковому співвідношенні ЕГ
1.	Просоціальна поведінка	28%	30%
2.	Проблеми з поведінкою	38%	35%
3.	Гіперактивність	33%	30%
4.	Емоційні симптоми	5%	4%
5.	Проблеми з однолітками	38%	35%
<p align="center">U_{емп} = 10 (p>0,05) - відмінності між показниками у порівнюваних групах статистично не значущі.</p>			

Навчально-тематичний план занять Програми соціально-педагогічного супроводу вихованців з малозабезпечених сімей у професійному ліцеї

№	Мета заняття	Назва методик та вправ	Кількість хв.
1.	Знайомство учасників Програми між собою. Встановлення контакту між ведучим занять та учасниками, створення дружньої, комфортної атмосфери в групі.	Вправа «Бараняча голова» Вправа «Укладання контракту» Вправа «Карлики і велетні» Вправа «Людина – цифра» Вправа «Подарунок»	45
2.	Побудова та усвідомлення позитивної Я-концепції, підвищення усвідомлення власної значущості, цінності.	Інформаційне повідомлення «Життєві цінності» Вправа «Перший вчинок» Вправа «Ревіння двигуна» Вправа «Сприйняття себе» Вправа «Побажання на сьогодні»	45
3.	Формування уміння і навичок ефективного спілкування та активної соціальної позиції.	Рольова гра «Німе кіно» Вправа «Використанні ролі» Вправа «Сигнал» Вправа «Рекламний ролик» Вправа «Оплески по колу»	45
4.	Розвиток навичок використання позитивних емоцій під час спілкування та вміння бачити позитивні риси характеру людей.	Рольова гра «Митниця» Вправа «Подаруй усмішку» Гра «Кімната, що змінюється» Вправа «Називаємо почуття» Вправа «Дякую за приємне заняття»	45
5.	Розвиток здатності до	Вправа «Слухаємо себе»	45

	релаксації, вміння слухати себе.	Інформаційне повідомлення «Релаксація» Релаксаційний комплекс «Контраст»	
6.	Розвиток та формування навичок зняття емоційної напруги, формування навичок самоконтролю та саморегуляції.	Вправа «Внутрішній промінь» Вправа «Дерево» Вправа «Дихання»	45
7.	Сприяти усвідомленню своєї поведінки, розумінню власних вчинків.	Проблемна ситуація: «Як досягти успіху в житті» Гра «Маніпуляції» Вправа «Компліменти»	45
8.	Формування навичок відповідальної поведінки.	Вправа «Лінія життя» Мозковий штурм «Що заважає людям поводитися відповідально» Вправа «Я вмію сказати «Ні»» Вправа «Усмішка по колу»	45
9.	Формувати розуміння того, що людина сама творить своє буття, усвідомлення власної позиції «бути щасливим».	Інформаційне повідомлення Мозковий штурм «Дерево життя» Вправа «Прогноз погоди» Вправа «Роздум» Вправа «Посилка»	45
10	Узагальнення роботи, окреслення майбутніх перспектив.	Вправа «Подорож у майбутнє» Вправа «Я в минулому. Я тепер. Я в майбутньому» Вправа «Оплески по колу»	45

Таблиця 4.1

Порівняння показників за шкалами проблем у ЕГ і КГ

Група	Результати первинної діагностики				Результати підсумкової діагностики			
	Просоціальна поведінка	Проблеми з поведінкою	Гіперактивність	Проблеми з однолітками	Просоціальна поведінка	Проблеми з поведінкою	Гіперактивність	Проблеми з однолітками
ЕГ	30%	35%	30%	35%	13%	10%	21%	14%
КГ	28%	38%	33%	38%	29%	33%	37%	38%
U _{емп}	10				0			
P	>0,05 – відмінності між показниками проблем у порівнюваних групах статистично не значущі				<0,05 – відмінності між показниками проблем порівнюваних групах статистично значущі			

**Зміст комплексу занять Програми соціально-педагогічного супроводу
вихованців з малозабезпечених сімей**

Заняття №1

Мета: Знайомство учасників Програми між собою. Встановлення контакту між ведучим занять та учасниками, створення дружньої, комфортної атмосфери в групі.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Знайомство. Вправа «Бараняча голова»
2. Вправа «Укладання контракту»
3. Розминка. Права «Карлики і велетні»
4. Вправа «Людина – цифра»
5. Ритуал прощання. Вправа «Подарунок»

Зміст вправ

«Бараняча голова»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

- Нас чекає велика спільна робота, а тому потрібно познайомитися і запам'ятати імена один одного. На заняттях нам представляється шикарна можливість, звичайно не доступна в реальному житті, - вибрати собі ім'я. Адже часто буває: кому-то не дуже подобається ім'я, дане йому батьками; когось не влаштовує форма звернення, звична для оточуючих, скажімо, все звать дівчину Ленка, а їй хочеться, щоб до неї зверталися «Оленка» або «Ленуся» . Є люди, які в дитинстві мали забавну кличку і були б не проти, щоб і зараз в неформальній обстановці до них зверталися саме так. У вас є тридцять секунд для того, щоб подумати і вибрати для себе ігрове ім'я. Всі інші члени групи і ведучий протягом всіх занять будуть звертатися до вас тільки по цьому імені.

А тепер представимось один одному. Зробимо це так, щоб відразу і міцно запам'ятати всі ігрові імена. Наше представлення буде організоване так:

перший учасник називає своє ім'я, другий - ім'я попереднього і своє, третій - імена двох попередніх і своє і т.д. Останній, таким чином, повинен назвати імена всіх членів групи, що сидять перед ним. Записувати імена не можна - тільки запам'ятовувати. Ця процедура називається «бараняча голова». Чому? Якщо ви, називаючи своїх партнерів, забули чиєсь ім'я, то вимовляєте «бараняча голова», звичайно, маючи на увазі себе, а не того, кого забули. Додаткова умова - називаючи ім'я людини, обов'язково подивитися їй (йому) в очі.

«Укладення контракту»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Вироблення правил групи проводиться за допомогою мозкового штурму, слід записати всі вироблені правила на дошці або аркуші ватману.

Учасники групи ознайомлюються з правилами групової взаємодії:

1. Участь у вправах, іграх та інших видах діяльності – добровільна.
2. Слухати товаришів потрібно мовчки, не перебивати й не коментувати.
3. Критикувати вчинок, а не людину, причому в дуже м'якій формі, бажано з конкретною порадою даному учасникові групи.
4. Говорити тільки те, що думаєш і відчуваєш сам, а не перефразовувати думки інших.
5. Не обговорювати поза групою те, що відбувається в ній.

«Карлики і велетні»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Всі стоять у колі. На команду: «Велетень», – всі стоять, а на команду: «Карлики!» - Треба присісти. Ведучий намагається заплутати учасників - присідає на команду «Велетень».

«Людина – цифра»

Час проведення: 15 хв.

Інструкція:

- Розподіліться, будь ласка, по майданчику так, щоб дистанція між сусідами була не менше півтора метра.

Я називатиму вам цифри від одного до дев'яти. Ваше завдання: представити і за допомогою тіла зобразити названі цифри в будь-якому положенні: сидячи, стоячи, лежачи... Головне – добитися максимально точної зорової відповідності між математичним числом і позицією тіла.

Наступний етап проходить в парах і дається двозначне число. Для тризначних чисел група розподіляється по трійках.

Примітка: окрім розвитку креативності, ця гра чудово допомагає створенню партнерських відносин.

«Подарунок»

Час проведення: 5 хвилин

Учасники стають в коло.

Інструкція: Зараз ми будемо робити подарунки один одному. Починаючи з ведучого, кожен по черзі засобами пантоміми зображує якийсь предмет і передає його своєму сусідові справа (морозиво, їжачка, гирю, квітка і т.п.)

Заняття №2

Мета: побудова та усвідомлення позитивної Я-концепції, підвищення усвідомлення власної значущості, цінності.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Інформаційне повідомлення «Життєві цінності»
2. Вправа «Перший вчинок»
3. Розминка. Вправа «Ревіння двигуна»
4. Вправа «Сприйняття себе»
5. Ритуал прощання. Вправа «Побажання на сьогодні»

Зміст вправ

Інформаційне повідомлення «Життєві цінності»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

- Людина дуже складний, багато в чому ще невідомий нам світ. Внутрішній або духовний світ людини – це безмір найрізноманітніших відчуттів і почуттів, емоцій й настроїв, задумів та ідей, понять і образів, фантазій і ідеалів, цінностей і теорій. Тому пізнання внутрішнього світу людини не менш необхідне й важливе ніж пізнання оточуючої дійсності. У формуванні духовних цінностей важливу роль відіграє не тільки соціальне середовище, а й сім'я, причому саме вона має чи не найбільший вплив, особливо в дитинстві. Від сім'ї залежить чи буде людина здоровою, як можуть розкритися її задатки, здібності, який у неї характер, як вона ставитиметься до інших людей, чи зможе бути людина щасливою. Доля людини багато в чому залежить від характеру.

Не слід забувати й про самовиховання – це найвища і найскладніша форма виховання. Людина може розвиватися все життя. Однак найбільш інтенсивно становлення людини відбувається саме в її юності та дитинстві. Життя не можна прожити двічі, як людина зуміє розпорядитися цим даром залежить від неї самої.

«Перший вчинок»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Учасники пригадують і розповідають про гарний вчинок у своєму житті.

- Коли він трапився?
- Чи потрібно робити гарні вчинки?

«Ревіння двигуна»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Ви бачили справжні автомобільні гонки? Зараз ми організуємо щось на зразок автогонок по колу. Уявіть собі ревіння гоночного автомобіля - «Рррмм!» Один з вас починає, вимовляючи «Рррмм!» І швидко повертає голову наліво або направо. Його сусід, на чию сторону він повернувся, відразу «вступає в

гонку» і швидко виголошує своє «Рррмм!», Повернувшись до наступного сусідові. Таким чином, «рев двигуна» швидко передається по колу, поки не робить повний оберт. Хто хотів би почати?

Вправа «Сприйняття себе»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Учасникам пропонується попрацювати з деякими недоліками й звичками, тими, які допоміг виявити тест і тими, про які вони знали ще до початку занять. Учні отримують аркуш паперу розділений на дві половинки. Зліва, в колонку «Мої недоліки», відверто запишіть усе те, що ви вважаєте своїми недоліками саме сьогодні, зараз, на цьому занятті. Не жалійте себе, заповнюючи ліву частину таблиці, недоліки є у всіх, і у цьому немає нічого страшного.

Після цього, проти кожного недоліку, про який ви згадали і який внесли в список, напишіть одну зі своїх позитивних якостей, тобто ту, що можна протиставити недоліку, що є у вас зараз і яку помічають оточуючі люди. Запишіть їх у колонці «Мої позитивні якості».

Зараз ви об'єднаєтесь у групи по 3-4 особи і обговоримо записане. Буде краще, якщо ви сядете в групу з тими людьми, яких ви менше знаєте, з якими ще не спілкувалися на цьому занятті. Під час обговорення будьте відверті у своїх висловлюваннях і уважні до того, що вам говорить ваш партнер.

Пам'ятайте, будь ласка, про наші правила. Ви можете задавати один одному питання, але в жодному разі не«критикувати» людину, яка перед вами виступила. Просто подякуйте їй за щирість і довіру до вас. На обговорення всередині групи вам дається 10 хвилин.

Вправа «Побажання на сьогодні»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Учасники по черзі висловлюють побажання одне одному.

Заняття №3

Мета: формування уміння і навичок ефективного спілкування та активної соціальної позиції.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Рольова гра «Німе кіно»
2. Вправа «Використанні ролі»
3. Розминка. Вправа «Сигнал»
4. Вправа «Рекламний ролик»
5. Ритуал прощання. Вправа «Оплески по колу»

Зміст вправ

Гра «Німе кіно»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Звук з'явився в кіно на початку 30-х років 20 століття. До цього кіно було німим. Це значить, що актори не вимовляли слів: для передачі почуттів і думок вони використовували яскраві, виразні жести. Спробуйте створити німий фільм за мотивами байок А.Крилова:

- Ворона та Лисиця;
- Бабка та Мураха;
- Квартет;
- Вовк і ягня.

«Використання ролі»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

— Ви одержуєте роль і відповідаєте на будь-які запитання від імені персонажу. Усі інші учасники групи — допитливі кореспонденти радіо, телебачення, газет і журналів.

Пропоновані ролі:

- переможниця конкурсу краси;
- відомий веселун;

- дуже серйозний і небагатослівний тип, що не вміє сміятися й жартувати;
- дама-академік, що зробила важливе відкриття;
- людина-маска, без емоцій;
- різка, пряма людина, що не ховає свого невдоволення світом;
- постійно привітна людина, задоволена усім світом і собою тощо.

Ролі бажано добирати персонально для кожного учасника групи. Тут можливі такі варіанти.

Варіант перший. Коли в молодій людині якась якість розвинута погано, йому пропонують грати людей, наділених цією якістю повною мірою (часто своїх антиподів).

Так, сором'язлива, нерішуча у спілкуванні дівчина може на деякий час стати ведучою молодіжної програми, організатором або переможцем якоюсь конкурсу. А нестриманий вихованець — ідеалом стриманості, люб'язності, увічливості.

Варіант другий. Доручена роль повинна збільшувати небажану властивість до абсурду (щоб переконатися в негативності даної якості).

— А тепер дайте самому собі пораду з поліпшення навичок спілкування та зміни окремих рис характеру. Можете висловити це від імені тільки-но зіграного персонажа.

«Сигнал»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Учасники стоять по колу, досить близько і тримаються ззаду за руки. Хтось, легко стискаючи руку, посилає сигнал у вигляді послідовності швидких або більш довгих стиснень. Сигнал передається по колу, поки не повернеться до автора. У вигляді ускладнення можна посилати декілька сигналів одночасно, в одну або в різні боки руху.

«Рекламний ролик»

Час проведення: 20 хвилин

Інструкція

- Усім нам добре відомо, що таке реклама. Щодня ми безліч разів бачимо рекламні ролики на екранах телевізорів і маємо уявлення, якими різними можуть бути презентації того чи іншого товару. Оскільки ми всі - споживачі рекламованих товарів, то не буде перебільшенням вважати нас фахівцями з реклами. От і уявімо собі, що ми тут зібралися для того, щоб створити свій власний ролик для якогось товару. Наше завдання - представити цей товар публіці так, щоб підкреслити його кращі сторони, зацікавити ім. Все - як у звичайної діяльності рекламної служби.

Але один маленький нюанс - об'єктом нашої реклами будуть ... конкретні люди, які сидять тут, у цьому колі. Кожен з вас витягне картку, на якій написано ім'я одного з учасників групи. Може виявиться, що вам дістанеться картка з вашим власним ім'ям. Нічого страшного! Значить, вам доведеться рекламувати самого себе. У нашій рекламі буде діяти ще одна умова: ви не повинні називати ім'я людини, яку рекламуєте. Більш того, вам пропонується уявити людину як якийсь товар чи послугу. Придумайте, чим міг би опинитися ваш протезе, якби його не примудрилися народитися в людському вигляді. Може бути холодильником? Або заміським будинком? Тоді що це за холодильник? І що це за заміський будинок?

Назвіть категорію населення, на яку буде розрахована ваша реклама. Зрозуміло в рекламному ролику повинні бути відбиті найбільш важливі і - істинні - достоїнства рекламованого об'єкта. Тривалість кожного рекламного ролика - не більше однієї хвилини. Після цього група повинна буде вгадати, хто з її членів був представлений у цій рекламі.

При необхідності можете використовувати як антураж будь-які предмети, що знаходяться в кімнаті, і просити інших гравців допомогти вам.

«Оплески по колу»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Ми добре попрацювали сьогодні, і мені хочеться запропонувати вам гру, в ході якої оплески спочатку звучать тихенько, а потім стають все сильніше і сильніше.

Ведучий починає тихенько плескати в долоні, дивлячись і поступово підходячи до одного з учасників. Потім цей учасник вибирає з групи наступного, кому вони аплодують вдвох. Третій вибирає четвертого і т.д. останньому учаснику аплодує вже вся група.

Заняття №4

Мета: розвиток навичок використання позитивних емоцій під час спілкування та вміння бачити позитивні риси характеру людей.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Рольова гра «Митниця»
2. Вправа «Подаруй усмішку»
3. Розминка. Гра «Кімната, що змінюється»
4. Вправа «Називаємо почуття»
5. Ритуал прощання. Вправа «Дякую за приємне заняття»

Зміст вправ

«Митниця»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Тренування вміння контролювати свої емоції, тренування впевненої поведінки в ситуаціях, де потрібно переконати інших людей у своїй щирості. Для «митників» - тренування спостережливості, проникливості.

Три-чотири добровольця беруть на себе ролі «митників». Їх завдання - виявити тих, хто транспортує «заборонені предмети». Останні (в їх якості можна взяти, наприклад, сірникові коробки) даються деякими з учасників потайки, щоб «митники» не бачили, кому саме вони дісталися. Після цього кожен учасник по черзі підходить до «митниці», там йому можуть поставити будь-які питання для з'ясування того, чи є у нього «заборонений вантаж»

(обшук не проводиться, «контрабандисти» виявляються тільки шляхом розпитувань). Коли всі учасники пройдуть, «митники» радяться і виносять свій вердикт - хто, з їхньої точки зору, «контрабандист». Після цього учасники, у яких насправді був заборонений вантаж, демонструють його, що дозволяє оцінити точність припущень «митників».

Вправа «Подаруй усмішку»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Ведучому варто пояснити учасникам значення усмішки у житті та самопочутті людини. Напруження м'язів не тільки відображає, а й формує поганий настрій, утому, негативні емоції. Мають бути напруженими тільки ті м'язи, що необхідні, всі інші мають бути розслабленими. Цілком розслаблена людина стирає всі негативні емоції. Усміхайтесь! За серйозного виразу обличчя напружені 17 м'язів, в усмішці – 7. Фізіологічний сміх – це вібрація й масаж, що знімають напруження. Усмішка покращить настрій вам і навколишнім, для усмішки шукайте привід, провокуйте усмішку. Усі учасники групи беруться за руки і дарують один одному усмішки: кожен вихованець повертається до свого сусіда праворуч або ліворуч і, побажавши йому гарного, усміхається. Той, у свою чергу, посміхається наступному сусідові і т.д.

«Кімната, що змінюється»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Давайте зараз будемо повільно ходити по кімнаті ... А тепер уявіть, що кімната наповнена жуйкою і ви продираєтеся крізь неї ... А тепер кімната стала помаранчевою - помаранчеві стіни. Підлога і стеля, ви відчуваєте себе наповненими енергією, веселими і легкими як бульбашки у «Фанті» ... А тепер пішов дощ, все навколо стало блакитним і сірим. Ви йдете сумно, сумно, втомлені ...

«Називаємо почуття»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Давайте подивимося, хто може назвати більше слів, що позначають різні почуття. По черзі називайте слова і записуйте їх на аркуш ватману.

Інформація для ведучого:

Метою є збагачення словника емоцій в учасників. Можна проводити цю вправу як змагання між двома командами або ж як загальногруповий «мозковий штурм». Результат роботи групи - лист ватману з написаними на ньому словами можна використовувати протягом всього заняття. По ходу роботи в цей список можна вносити нові слова - це словник, що відображає емоційний досвід групи.

Обговорення: Яке з названих почуттів тобі подобається більше за інших? Яке, на твою думку, найбільш неприємне почуття? Яка з названих почуттів знайоме тобі краще (гірше) всього?

«Дякую за приємне заняття»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Будь ласка, встаньте в загальне коло. Я хочу запропонувати вам взяти участь у невеликій церемонії, яка допоможе нам висловити дружні почуття і вдячність одне одному. Гра проходить наступним чином: один з вас стає в центр, інший підходить до нього, потискає руку і вимовляє: «Дякую за приємне заняття!». Обидва залишаються в центрі, як і раніше, тримаючись за руки. Потім підходить третій учасник, бере за вільну руку або першим, або другим, потискає її й каже: «Дякую за приємне заняття!» Таким чином, група в центрі кола постійно збільшується. Всі тримають один одного за руки. Коли до вашої групи приєднається останній учасник, замкніть коло і завершіть церемонію безмовним міцним триразовим потиском рук.

Заняття №5

Мета: розвиток здатності до релаксації, уміння слухати себе.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Вправа «Слухаємо себе»
2. Інформаційне повідомлення «Релаксація»
3. Релаксаційний комплекс «Контраст»

Зміст вправ
«Слухаємо себе»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Учням пропонують сісти в зручній позі, заплющити очі, розслабитися й прислухатися до себе, ніби зазирнути в себе, й подумати: що кожний відчуває, який у нього настрій. Через декілька хвилин усі учасники групи по черзі розповідають, не розплющуючи очі, про те, як вони почуваються і який у них настрій.

«Релаксація»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Релаксація – це метод, за допомогою якого можна частково або повністю позбутися фізичного або психічного напруження.

Як же впливає релаксація на організм людини? Учені вимірювали пульс, тиск, біоелектричні коливання, пов'язані з активністю мозку (електроенцефалограма), рівень поглинання кисню, а також вуглекислого газу, який виділяє людина, та рівень молочної кислоти в крові.

Після релаксації у досліджуваних пульс і тиск знижується, збільшується кількість а-хвиль, на 16% зменшується рівень кисню, також знижується рівень вуглекислого газу та молочної кислоти в крові.

Методика виконання релаксаційних вправ:

- Обов'язково зосередьтесь на тому, що ви робите;
- Бажано релаксувати із заплющеними очима;
- Головне завдання – повністю розслабити тіло.

Основний релаксаційний комплекс

- Уявіть приміщення, в якому ви знаходитесь, обійдіть подумки всю кімнату, а потім по периметру тіло – від голови до п'ят і у зворотному напрямку;
- Стежте за диханням, усвідомте, що дихаєте через ніс, і повітря, яке вдихаєте, трохи холодніше за те, яке видихаєте. Зосередьтесь на диханні й намагайтеся більше ні про що не думати;
- Зробіть неглибокий вдих і на мить затамуйте подих. Одночасно різко напружте всі м'язи на кілька секунд, намагайтеся відчути напруження в усьому тілі. Видихуючи, розслабтесь. Повторіть тричі;
- Вправи для окремих частин тіла – чергувати напруження і розслаблення: м'язів ніг; сідничних м'язів; пресу, грудей; м'язів рук; м'язів обличчя.

Після вправ зробіть глибокий вдих, затамуйте подих і на мить напружте всі м'язи свого тіла. Видихаючи повітря, розслабтесь. Після цього довго лежіть на спині, дихайте рівно, спокійно. Відчуйте, як по вашому тілу розтікається тепле почуття спокою і приємного розслаблення.

«Контраст»

Час проведення: 30 хвилин

Інструкція:

Перша частина комплексу

Зображуємо нудьгуючих людей: руки покладіть на коліна, кисті вільно опустіть, корпус нахилений уперед, голова опущена. Заплющте очі. Вдихніть носом вільно та неглибоко. Видихніть, звертаючи увагу на свої відчуття від проходження повітря на видиху. Вдих, видих – пауза. Подихайте так, роблячи акцент на видихові.

Зосереджуємо увагу на ногах. Підніміть пальці й напружте м'язи ніг. Тільки ніг! Напружте м'язи ніг – іще й іще – зніміть напруження. Напруження на вдиху, релакс – на видихові.

Переходимо до мускулатури тулуба. Напружте м'язи стегон і таза – вдих, при цьому живіт утягується й опускаються ребра. Тримайте в напрузі м'язи до втоми. Під час видиху розслабтеся. Повторіть.

Переходимо до мускулатури плечового пояса. Підніміть плечі якнайвище, напружте їх, тільки плечі, - відпочиньте на видиху. Напруження, релакс.

Закиньте голову назад до відчуття напруги – на видиху опустіть голову на груди. Ще раз.

Тепер руки. Стисніть кисті в кулаки. Відпочиньте. Напружте м'язи рук. Розслабтеся.

Заплющте очі, стисніть губи, стисніть зуби – розгладьте ваше обличчя.

Друга частина комплексу

Тепер уся ваша мускулатура розслаблена, очі заплющені. Уважно внутрішнім поглядом перегляньте всі групи м'язів. Ваші ноги, тулуб, плечі, руки, обличчя – усі м'язи тіла приємно розслаблені.

Ви відпочиваєте.

Ви відчуваєте приємне відчуття спокою.

Ви спокійні, абсолютно спокійні.

У вас гарний настрій.

Ви спокійні й упевнені у собі.

Побудьте в цьому приємному стані спокою.

Третя частина комплексу

Ви добре відпочили. Настав час відновити активність мускулатури. Дихайте, зосередившись на вдиху. Вдих – видих. Я буду рахувати від 10 до 0, і кожною цифрою почуття свіжості й бадьорості почне охоплювати вас дедалі більше.

Піднімаючи носки, напружте м'язи ніг на вдиху. Видих. Порухайте ногами. Ви відчуваєте сили в ногах. *Десять.*

З невеликим зусиллям напружте м'язи стегон і таза. Хвиля свіжості охопила весь ваш тулуб. Прогніться. *Дев'ять.*

Із задоволенням знизайте плечима. Ще раз. У плечах – відчуття бадьорості і свіжості. Знизайте плечима ще. *Вісім.*

Зробіть кілька рухів головою вгору-вниз, ліворуч-праворуч. Приємне відчуття м'язів тіла, що рухаються. *Сім.*

Порухайте руками, злегка стисніть кисті в кулаки. *Шість.*

Напружте губи, зуби. Оживіть м'язи обличчя. *П'ять.*

Усе ваше тіло відчуває потребу в русі. Ви бадьорі і сповнені сили. Зробіть розминальні рухи всіма частинами тіла. *Чотири.*

Усе ваше тіло наповнене свіжістю. *Три.*

Підведіться, станьте навшпиньки. *Два.*

Потягніться руками вгору. *Один.*

Усміхніться, розплющте очі. *Нуль.*

Як ви почуваетесь? Поділімося враженнями.

Заняття №6

Мета: розвиток та формування навичок зняття емоційної напруги, формування навичок самоконтролю та саморегуляції.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Вправа «Внутрішній промінь»
2. Вправа «Дерево»
3. Вправа «Дихання»

Зміст вправ

«Внутрішній промінь»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Вправа допомагає зняти втому, стабілізувати внутрішній стан. Займіть зручну позу. Уявіть, що всередині вашої голови, у верхній її частині, виникає світлий промінь, який повільно і послідовно рухається згори вниз. Промінь повільно і поступово освітлює обличчя, шию, плечі, руки теплим, рівним і розслабленим світлом. Промінь, проходячи вниз, розгладжує зморшки. У вас

зникає напруження в голові, розслаблюються зморшки на лобі, опускаються брови, «охолоджуються» очі, послаблюється напруга в кутиках губ, опускаються плечі, вивільнюється шия. Внутрішній промінь формує зовнішність спокійної вільної людини, задоволеної собою і своїм життям. Виконайте вправу декілька разів - згори вниз. Закінчуйте вправу словами: «Я став (стала) новою людиною! Я став (стала) молодим і сильним, спокійним і стабільнішим! Я все буду робити добре!»

«Дерево»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Вправа стабілізує внутрішній стан, створює баланс нервово-психічних процесів, запобігаючи травмуючим ситуаціям. Уявляйте себе деревом (яке вам подобається, з яким найлегше себе ототожнити). Детально програйте в свідомості образ цього дерева: уявіть його міцний і гнучкий стовбур; гілки, які розхитує вітер; листя, звернене назустріч сонячним променям і дощу; циркуляцію поживних соків по стовбуру; коріння, яке міцно вросло в землю. Важливо відчутти поживні соки, які коріння втягує із землі. Земля - це символ життя, коріння - символ стабільності, зв'язок людини з реальністю. Відчуйте, як, вдихаючи повітря, ви втягуєте ці соки із землі, як вони наповнюють ваше тіло енергією життя. Відчувши приємну циркуляцію поживних соків, відкрийте очі.

«Дихання»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Сядьте зручно. Розслабтесь і заплющуйте очі. За своєю командою спробуйте відключити свою увагу від зовнішнього середовища і сконцентруватись на власному диханні. Не керуйте диханням, намагайтесь не порушувати природний ритм. Просто вільно дихайте. Виконуйте вправу 5-10 хвилин.

Заняття №7

Мета: сприяти усвідомленню своєї поведінки, розумінню власних вчинків.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Проблемна ситуація: «Як досягти успіху в житті»
2. Гра «Маніпуляції»
3. Вправа-прощання «Компліменти»

Зміст вправ

«Як досягти успіху в житті»

Час проведення: 20 хвилин

Інструкція:

Пропонуємо такий список:

1. Я можу наполегливо працювати.
2. Я можу навчитися аналізувати свої дії.
3. Я можу бути хитрим і «видурити» гроші у багатія.
4. Я можу ретельно обирати собі друзів.
5. Я можу нічого не робити й очікувати удачі.
6. Я можу ходити на уроки й виконувати домашні завдання вдумливо й ретельно.
7. Я можу одного разу ризикнути й «обійти закон», щоб домогтися свого.
8. Я можу зупинитися й добре подумати, перш ніж діяти.
9. Я можу спокійно сприйняти свої невдачі та критику від інших людей і навчитися виправляти помилки.
10. Я можу звинувачувати інших людей, якщо мені не щастить.
11. Я можу навчитися сам долати свої тривоги а бо гнів.
12. Я можу поліпшити свій поганий настрій за допомогою паління, ліків чи алкоголю.

Обговорення. Обговорюються з іншими учасниками та ведучим наслідки вибору та разом шукають найефективніші засоби досягнення мети.

«Маніпуляції»

Час проведення: 20 хвилин

Інструкція:

1. Ведучий серед учасників відбирається два учасники, які є неформальними лідерами, пропонує вийти їм ненадовго за двері.
2. Решта учасників стають у тісне коло, тримаючись за руки. Ведучий пояснює те що учасники в колі не повинні пускати до кола учасників, які повернуться у кімнату.
3. Учасники, які виходили за двері мають пробратися у середину кола без застосування сили.
4. Гра триває 2-3 хвилини, або доти доки хоч один з учасників не проникне в середину кола.
5. Ведучий дякує всім учасникам, особливо волонтерам.
6. Ведучий запрошує всіх сісти в коло для обговорення.
7. Запитання: Які способи використовували наші волонтери, щоб пробратися в коло (підлещувалися, умовляли, підкуповували, спокушали?

Вправа-прощання «Компліменти»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Учні отримують написані на папірцях приємні слова, які можуть залишити собі або подарувати комусь:

1. Ти – весела людина.
2. У тебе добрі очі.
3. У тебе дуже гарна усмішка.
4. З тобою дуже весело.
5. Ти добра і чуйна людина.
6. Ти сміливий.
7. З тобою дуже цікаво.

Заняття №8

Мета: формування навичок відповідальної поведінки.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Вправа «Лінія життя»
2. Мозковий штурм «Що заважає людям поводитися відповідально»
3. Вправа «Я вмію сказати «Ні»
4. Вправа «Усмішка по колу»

Зміст вправ

«Лінія життя»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Ведучий пропонує учасникам намалювати свій життєвий шлях від народження до смерті у вигляді лінії. Потім молоді люди розкладають картки, на яких коротко позначено події їхнього минулого, теперішнього та майбутнього. Після цього ведучий пропонує уявити, як зміниться сценарій їхньої лінії життя, якщо на певному етапі вони потрапляють в негативну та критичну ситуацію.

«Що заважає людям поводитися відповідально»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Ведучий пропонує учасникам висловити свої думки про те, що заважає людям поводитись відповідально, і записує відповіді на плакаті.

«Я вмію сказати «Ні»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Усі учасники об'єднуються у три підгрупи. Кожна отримує картку зі своєю ситуацією. Учасникам потрібно запропонувати кілька варіантів відповідальної поведінки в даній ситуації. Після цього ведучий проводить обговорення запропонованих варіантів відповідей з урахуванням ознак та проявів відповідальної поведінки.

Приклади ситуацій:

1. Друг (подруга) пропонує піти на дискотеку, а ви не в настрої.
2. Ваш друг (подруга) пропонує разом піти в гості до його (її) друзів, які вам не подобаються.
3. Друг (подруга) просить вас дати послухати музичні диски, а ви не хочете давати.

«Усмішка по колу»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Учасники беруться за руки і «передають» усмішку по колу. Кожна молода людина повертається до свого сусіда справа і, бажаючи щось хороше і приємне, усміхається.

Заняття №9

Мета: формувати розуміння того, що людина сама творить своє буття, усвідомлення власної позиції «бути щасливим».

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Інформаційне повідомлення
2. Мозковий штурм «Дерево життя»
3. Розминка «Прогноз погоди»
4. Вправа «Роздум»
5. Ритуал прощання. Вправа «Посилка»

Зміст вправ

Інформаційне повідомлення

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

В кожного з нас є в житті такі події, які залишилися в наших спогадах. Саме події роблять життя динамічним та насиченим і дозволяють нам розвиватися (а інколи, на жаль, деградувати). Якщо немає подій, то немає і змін. Виходить, для розширення нашого потенціалу треба, щоб відбувалися

події. Саме низку подій і можна назвати нашим життєвим шляхом. Життєвий шлях – це не лише траєкторія життя окремої людини. Він окреслює і творчий внесок кожного з нас в історію своєї сім'ї, суспільства.

Ваш вік – особливий час, коли майже кожному здається, що він зможе зробити щось таке, що назавжди залишить пам'ять про нього. Це етап сподівань, грандіозних планів. Дуже важливо зрозуміти, куди саме ви збираєтеся йти.

«Дерево життя»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

Кожен учасник індивідуально на аркушах записує найважливіші речі, що на їх погляд, існують у нашому житті, на які варто витратити свій час, сили, здібності. Після проголошення власних напрацювань ці аркуші наклеюють на крону намальованого дерева.

- Така пишна крона можлива лише тоді, коли є не менш сильна і могутня коренева система, яка символізує наші внутрішні ресурси. У вигляді мозкового штурму на коренях записуються всі запропоновані учасниками ресурси і резерви, які потрібні для реалізації наших інтересів і бажань (певні особливості характеру та здібності).

- Важливо простежувати зв'язок між «корінням» і «короною» дерева життя, тому що одного без другого бути не може. Роль самої особистості у побудові власного «Дерева життя» надзвичайно велика, наші можливості багато в чому залежать від наших виборів і нашої поведінки.

«Прогноз погоди»

Час проведення: 10 хвилин

Інструкція:

«Візьміть аркуш паперу і олівці і намалуйте малюнок, який буде відповідати вашому настрою. Ви можете показати, що у вас зараз «погана погода» або «штормове попередження», а може бути, для вас сонце вже світить на всю».

«Роздум»

Час проведення: 15 хвилин

Інструкція:

Учасникам пропонується вислів Гете «Неможливо завжди бути героєм, але завжди можна залишатися людиною».

Кожен учасник, отримуючи м'яку іграшку, висловлює свою думку стосовно даної цитати.

«Посилка»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Учасники сидять у колі, близько один до одного. Руки тримають на колінах сусідів. Один з учасників «відправляє посилку», легко вдаривши по нозі одного з сусідів. Сигнал повинен бути переданий якнайшвидше і вернутися по колу до свого автора. Можливі варіанти сигналів (різна кількість або види рухів).

Заняття №10

Мета: узагальнення роботи, окреслення майбутніх перспектив.

Час проведення: 45 хвилин

Хід заняття

1. Вправа «Подорож у майбутнє»
2. Вправа «Я в минулому. Я тепер. Я в майбутньому»
3. Ритуал прощання. Вправа «Оплески по колу»

Зміст вправ

Вправа «Подорож у майбутнє»

Час проведення: 20 хвилин

Інструкція:

Учасники у своїй уяві перегортають календар на п'ять років уперед. Кожен аркуш календаря – один рік. Молоді люди намагаються уявити, що з ними відбувається, що змінюється з кожним роком. Опинившись у

символічному майбутньому, кожен учасник дає інтерв'ю, відповідаючи на питання:

- Чим ти займаєшся?
- Який твій сімейний стан?
- З ким ти живеш?
- Де ти працюєш?
- Який твій зарібок?
- Як вдалося цього домогтися?
- Хто тобі допомагав?

Основний акцент робиться на засобах досягнення цілей, усвідомлюванні власних результатів. Після інтерв'ю учасники символічно повертаються в сьогоднішній день.

Вправа «Я в минулому. Я тепер. Я в майбутньому»

Час проведення: 20 хвилин

Інструкція:

Учасникам пропонується на аркуші паперу намалювати себе в минулому, теперішньому та майбутньому і спів ставити малюнки.

Обговорення малюнків.

«Оплески по колу»

Час проведення: 5 хвилин

Інструкція:

Ми добре попрацювали, і мені хочеться запропонувати вам гру, в ході якої оплески спочатку звучать тихенько, а потім стають все сильніше і сильніше.

Ведучий починає тихенько плескати в долоні, дивлячись і поступово підходячи до одного з учасників. Потім цей учасник вибирає з групи наступного, кому вони аплодують вдвох. Третій вибирає четвертого і т.д. останньому учаснику аплодує вже вся група.

Список використаних джерел:

1. Анн Л. Психологический тренинг с подростками. – СПб.: Питер, 2008. – 272 с.
2. Збірник корекційних програм з профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічних навчальних закладів /Укладач: Сиско Н.М. – Хмельницький: НМЦ ПТО ПК у Хмельницькій області, 2014. – 473 с.
3. Кипнис М. 128 лучших игр и упражнений для любого тренинга. – М.:Еврознак, 2009. - 317 с.
4. Лидерс А.Г. Психологический тренинг с подростками. – М., 2001. – 256с.
5. Тренинг развития жизненных целей. /Под ред. Трошихиной Е.Г. – СПб.: РЕЧЬ, 2001. - 216 с.